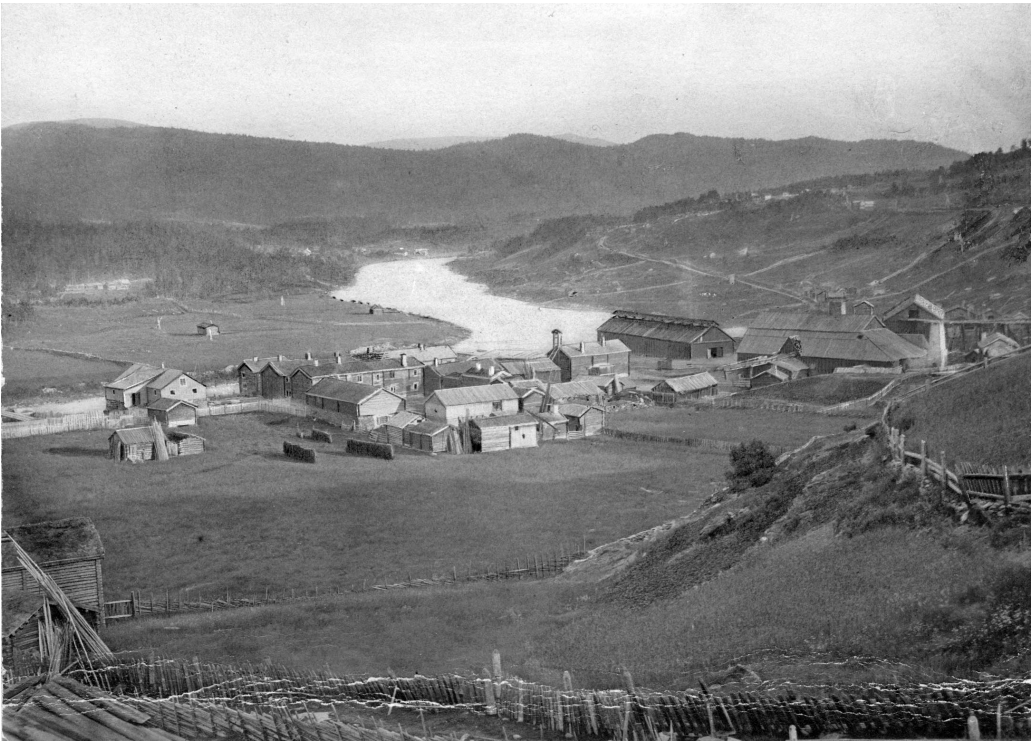

Jon Holm Lillegjelten

Tolgen hyttestue

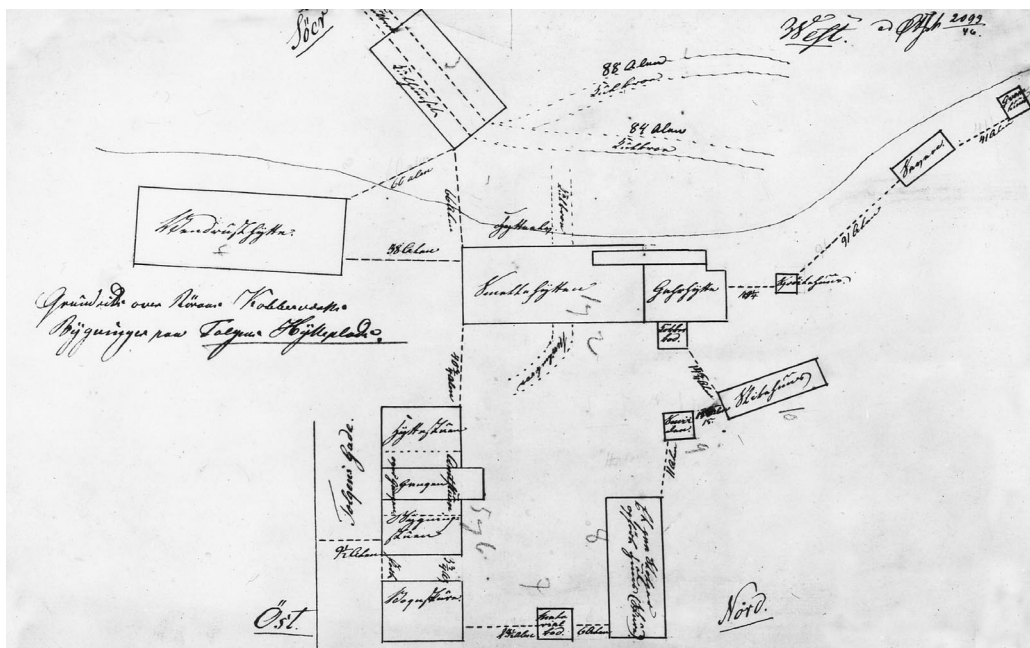

Tolgen Hytteplass omkring 1870. Midt på bildet ser vi hyttstuggu med klokka på taket, videre mot høyre et stort hus med oppbygd møne som er vænderøsthytta. Til høyre for den ligger smeltehytta med garovnen i høyre kant. Bak grovnen vises gavelveggen på kølhuset med kjørebruene. Foran smeltehytta ligger først kobberboden, så smia og en materialbod.

”No e hyttstua kømme opp bit før bit, med forundra auer sjer Toljingan dit.”

Teksten er fra ei vise som sangkoret Sneppen fremførte i Vidarheim sist vår. Etter mange års fravær kom hyttstuggu

tilbake til området der den engang huset administrasjonen for smeltehytta på Tolga. Foruten smeltehytta, var hyttstuggu den mest sentrale bygning på malmplassen, her hadde hyttskrивeren sitt kontor og her hadde bergretten

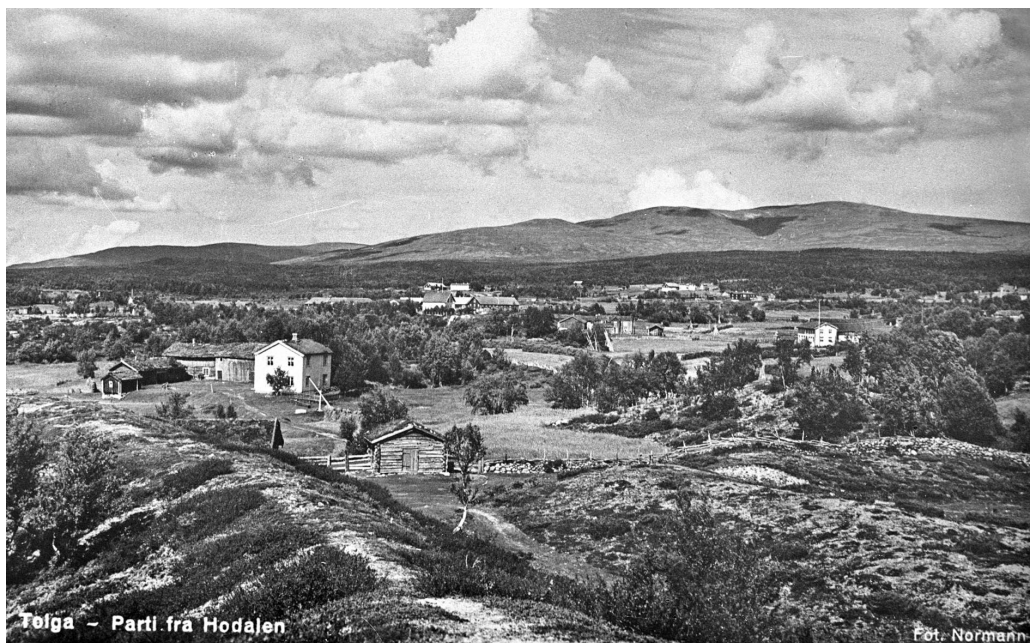

Bygningene på Malmplassen: Over teksten Grundriss over Røros kobberverks ... ligger vendrøsthytten, øverst på tegningen er kølhuset med kølbruene, midt på tegningen smeltehytten med garhytta til høyre, foran garhytta ligger kobberboden, til høyre for garhytta er sprøytehuset (for brannredskaper), videre opp til høyre saken og kvernhuset. På skrå nord for garhytta er slipehuset, og til venstre for den smia. Nederst til høyre på tegningen et materialskur oppført på stolper, brukt til lagring av hjulstokker. Videre mot venstre et lite materialskur, og nærmest gata vognskuret. Langs enden av gata ligger hyttestuen og bygningstuen med gang imellom, og amtsloftet over.

sine ting. Amtstua er også brukt som betegnelse på hyttstuggu men det er egentlig en betegnelse for en samling som kom sammen en eller to ganger i året. Amtstua besto av direktør, bergskriver, hytteskriver, overstiger, proviantskriver og partisipantskapets fullmektig. Disse amtstuer hadde mange viktige saker opp på sine samlinger og kunne gå over mange dager. I 1697 varte en amtstue fra 10. til 18. oktober.

Når ble hyttstuggu bygd? Det finnes det ingen sikre opplysninger om, men hyttsskriveren hadde nok eget kontor fra starten. Smeltehytta kom i gang mellom 1660 og 1670 engang. I skifte etter den andre hyttsskriveren, Anders

Rikardsen Schjelderup, i 1694 er det nevnt et stort antall bygninger. En stue med to kammers, kjøkken med kjeller under, en stor sal og tre kammers ovenpå. Videre fire stuer med kammers ovenpå, et storrhus med innmuret bryggekjel, en bakerstue med kammers, fem jernkakkellovner samt bord og benker. Den store salen som er nevnt kan være den første hyttstuggu. Bygdehistoriker Eystein Eggen har også den oppfatning. Schjelderupgarden ble revet, antagelig engang etter 1750. Hyttstuggu ble bygd på tomte etter den. Det er på den andre side av gata i forhold til der hyttstuggu er satt opp igjen. Tidligste beskrivelse av hyttstuggu er

Foran til venstre er garden Eggen. Den hvite toetasjes bygningen er hyttstuggu som ble flyttet fra Tolga. Salen som er omtalt flere ganger ligger i andre etasje i tverrenden vi ser på bildet.

en branntakst fra 1825. Der står det:

”Hyttestuen bestående av samme som byggmesterstuen, begge i en bygning, som er oppført i godt tømmer, og tekket med never og jordtak, går en svalgang, hvortil er låsferdige gangdører. Bygningen er utenpå panelt og malt, likesom i samme finnes fire fag kittvinduer. I bemeldte svalgang er en trapp som fører til et overværelse i hyttestuen, der kalles Amtstueloftet. I hyttestuen er et kammer til oppbevaring av jenmaterialer med videre. Likeledes finnes i stuen et skap med låsferdige dører og hyller til regnskapsbøkers oppbevaring. Et bord med låsferdig skuffe under, en stol og noen benker, et viser og vekkerur, en enkelt kakelovn med rør og dører. Under stuen er en tømret kjeller. I byggmesterstuen er en kakelovn, et skap, en del byggmester og snekkerredskaper og noen trematerialer. Ved den ene ende av byggmesterstuen er festet til veggen en såkalt klokkestøpul med bordtak over, under heng-

er en værket tilhørende metalklokke. Bemeldte beskrevne hytte- og byggmesterstuebygning der er 24 alen lang, 11 alen bred og 5 alen høy, ble takseret for 400 spesiedaler.”

En tømret kjeller under hyttstuggu er nevnt i beskrivelsen. Det kan være arresten eller mørkstuggu. I Ivar Sæters roman, *Magt mot Magt*, som handler om bygdefolkets kamp mot verket om skogen, er det en slåsskamp mellom bygdefolk og tatere på Malm-plassen.

”I det samme dukker også lensmannen opp med et par betjenter ved siden. Han sier ingenting, alle vet at han har jernene med og det er ikke langt til mørkstukjelleren under amtstuen”.

Det er sjelden en roman er pålitelig som historisk kilde, men Sæter sier i et etterskrift at fortellingen er etter dokumenter og muntlige utsagn lagt så nær virkeligheten som mulig. Fra rettspro-

Hytteskrivere ved Tolgen hytte

Enevold Jensen	1670-1685	Avla ed som hytteskriver ved Tolgen hytte i 1673
Anders Rikardsen	1685-1689	
Oluf Pedersen Dypdal	1689-1691	
Henrik Floer	1691-1730	Driften innstilt 1698-1700
Peder Schjelderup	1731-1752	
Michael Schjelderup	1752-1792	
Christian Irgens	1792-1828	
Hans Aas	1828-1870	
Hane Elias Peter		Oppholdt seg én dag i uken på Tolgen.
Andreas Holmsen	1870-1871	Var hyttemester ved hytten på Røros.

Hyttimestere ved Tolgen hytte

Oluf Pedersen Dybdal	16??-1691	Bel hyttemester på Røros i 1691.
Poul Lorentzen	1691-	Kom fra Feragen hytte.
Peder Schjelderup	????-1710	Til Innset verk. Ble hytteskriver ved Tolgen i 1731
Benjamin Grube		Utlært som garmaker i 1697.
Peder Grube	????-1761	Tok avskjed, gammel og svak, med 4 rdl månedlig i pensjon, og bibehold av sitt røstvenderrom, mot at han lot det betjenes av en dugelig dreng.
Michel Christian		
Marstrand	1761-1765	Dyktig hyttemann som gjorde flere forbedringer.
Hans Bredal Kleffel	1765-1792	Fikk avskjed med en månedlig pensjon på 6 rdl fordi han "tager undertiden formeget til seg af sterke drikke".

(Hyttemesterposten opphørte i 1792, og Irgens ble eneansvarlig betjent.)

tokollene går det frem at det var en mørkstue i området kring malmplassen.

I 1846 er det en ny branntakst. Denne gang blir det også laget en tegning eller målsatt skisse over Røros kobberverks bygninger på Tolgen Hytteplass.

Hyttstuggu har samme form som i 1827, et kaffekvernhus eller som kvistloftstuggu som var den betegnelsen eldre folk brukte. Bygningen er blitt to og en halv alen høyere. Det er tømret på noen kverv, ca halvannen meter

som ble til noen lave loftstrom. I branntaksten er de kalt for røstloft med et lite fag vindu i røstet. Bygningen er panelt og malt på søndre og østre side, mot gaten og trafikken. Mellom hyttstuggu og bygningstuggu er fortsatt svalgangen med trapp opp til amtshuset med to fag vinduer. I østre ende henger hyttklokka.

På tegninga fra 1846 ser vi at hyttstuggu ligger langs gata på den nordvestre side, ca 40 alen fra smeltehytta. Sørøst for hytten ligger vendrøsthytta. Den ble bygd i 1827, samme år som ved

Nr 30

John Ellefsen Holm Skjold,
med Auktionsen paa Tolgens Hyt-
teplads den 26te Novbr. p. A. et betale
dit Sæpører Rykning inden 26te Maai 1878.

Smeltehytten med Hjælpemiser Fr. 455.00
10% Tøllag 45.50
= Fr. 500.50

Betalt 16/5 1878

Sæpører Rykning
med Fr. i Røros

hytta på Røros. Før den tid var det røstovner under åpen himmel. Lengst mot sør ligger kullhuset, også bygd i 1827, med kjørebuer i tverrendene. Helt til høire på tegningen, mot vest ligger kverna. Den har hatt litt forskjellig plassering. Ved taksten i 1827 lå den mellom smeltehytten og vendrøsthytten. I 1850 blir den igjen flyttet ned dit. Grunnmuren vises enda på nedsiden av riksveien der den krysser Tolgeelva.

På motsatt side av gata for hyttstuggu lå Rossingarden. Den ble kjøpt av Røros kobberverk i 1849. Husa ble revet og tomta etter hvert solgt til kjøpmann Stengel. Ved siden av Rossinggården sto malmvekta og veltene med malm. De er med på en tegning fra 1838.

Den 11. september 1856 er det igjen takst på verkets bygninger ved Tolgen Hytteplass. I enkelte dokumenter blir anlegget på Tolga kalt for Røros verks underliggende hytte. Hyttstuggu er nå bygget om. I 1853 ble den tømret opp til to fulle etasjer med nytt tømmer. Den ligger på samme tomt i vestre ende av Tolgens Gade.

"I første etasje på den østre side av gange er det snekkerverksted og på den vestre side er en såkalt hyttestue med brannmur av gråsten. Ved den nordre langvegg er avpanelt et lite materialrom med låsferdig dør. I andre etasje over hyttstuen er salen som benyttes til kontor av stedets hyttskriver. Denne sal er panelt med bord så vel vegger som under taket. I den østre tverrvegg henger verkets hyttklokke."

Salen i andre etasje ble brukt til møter og forsamlinger av mange. Her ble Tolgen og Vingelen forbruksforening stiftet den 24. april 1869, en av de eldste kooperativer i Norge.

I februar 1870 døde hyttskriver Hans Aas og det ble ikke tilsatt noen etter han. Hyttmester Holmsen ved Røros hytte var en dag i uken på Tolgen frem til 1. januar 1871 da hytta ble nedlagt. Smeltehytta på Tolgen var i drift ca 200 år. Den hadde skaffet arbeid og fortjenste til mange, men også ført til mye stridigheter og rettssaker i kampen om kronskogen.

De fleste bygninger på malmplassen ble solgt på auksjon den 26. november 1877. Hyttstuggu ble kjøpt av Esten Iversen Hodal og satt opp til hovedbygning på Eggen i Hodalen. Smeltehytten ble for øvrig kjøpt av min tippoldefar for 500 kroner.

I Hodalen ble ca to tredjedeler av

hyttstuggu satt opp. Eggen ble ubebodd i mange år og Tolga kommune kjøpte den gamle hyttstuggu med formål å sette den opp igjen på malmplassområdet. Rørosmuseet ble engasjert til å demontere bygningen og lagre den midlertidig på Tolga. Tømmeret hadde spor etter ombygninger som kan føres tilbake til de nevnte branntakster. I den ene takåsen var årstallet 1853 innhogd, året for den siste omgjøring. Panelen i tak og på vegger i salen hadde spor etter flere gangers bruk og kan godt være fra det panelte amtstuloftet som er beskrevet i 1825. Tømmer og innvendig panel var av meget god kvalitet, det var ikke mye utskifting som måtte gjøres. De skadene som var skyltes i stor grad takekkasje. På noen tømmerstokker var kobberverkets merkeøks hogd inn. Det

kan i dag sees i andre etasje på hyttstuggu. Den opprinnelige tomten var delvis bebygd så løsningen ble på motsatt side av gata. Den delen som var borte ble erstattet med et nytt tilbygg slik at hyttstuggu i dag fremstår som den var i størrelse, i vestre ende av "Tolgens Gade", med hyttklokka i den østre gavelvegg.

Kilder:

Bygdebok for Tolga av Eystein Eggen.

Tolgen av Ivar Sæter.

Magt mot Magt av Ivar Sæter.

Branntakster fra 1825, 1846, 1856.

Jon Holm Lillegjelten
2550 Os i Østerdalen